

Саша Брадашевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
sasabradasevic@hotmail.com
DOI: 10.18485/rit.2021.19.36.7

УДК: 2-135
398.3:511
Прегледни рад
Датум пријема: 09.07.2021.

СИМБОЛИКА БРОЈА ЧЕТРДЕСЕТ ОД СТАРОГ ЕГИПТА ДО БАЛКАНА

Резиме

Бројеви су основа античке филозофије. Иза свих природних и друштвених појава може се установити неки бројни однос. У различитим културама се појављују бројеви са сличном симболиком. Најстарији писани симболици говоре о симболици бројева код старих Египћана. Код Пифагорејаца бројеви су имали симболус свећине, јер су били чисти и директан показатељ интелигентној дизајна космоса. Преко тесне везе коју су имали са старим Египћом, филозофска и друга учења старе Грчке су нашла свој пут до Европе и Азије, и ту су у мало промењеном облику остала и до дан данас. Такав је случај и са симболиком броја четрдесет, која је веома значајна за покретне обичаје у старом Египћу. овај број је остао везан за покретне обичаје и у другим културама, али је своју симболику у монотеистичким религијама пренео и на обреде који се тичу трансценденције и промене, па су повезани и са обичајима везаним за рођење деце. Симболика броја четрдесет је остала присутна у народним обичајима и веровањима код словенских народа, а и на простору Балкана све до данашњих дана.

Кључне речи: симболика, четрдесет, стари Египћани, стара Грчка, Пифагора, рођење, трансценденција, обичаји

„Бројеви владају свемиром“, чувене су речи славног филозофа и математичара Пифагоре. Иза овог појавног света се, по његовом мишљењу, налазе бројеви и њихови међусобни односи. Бројеви имају карактер и симболику која се може применити на све сфере живота. Односи бројева су толико укорењени у нама да одређују и наш појам лепоте. Антички идеал лепоте је почивао на златном пресеку, будући да је идеал лепоте био базиран на тачном математичком односу делова тела. Златни пресек као најпознатији принцип, присутан је у многим сферама живота, од распореда лишћа на грани, па до теорија о берзанским кретањима.

Бројеви су основа и знак постојања цивилизације, јер њихова употреба подразумева коришћење виших когнитивних функција, као што су планирање и мерење. Поред своје конкретне употребе у свакодневном животу, бројеви имају и апстрактно значење. Они представљају симболе процеса у природи

и у људској заједници. Присутни су и у говору, као стилске фигуре или идиоми. Сам термин "број" је тешко дефинисати, ако занемаримо општеприхваћено значење као "аритметичку вредност" за неку количину или позицију у неком низу. Према познатом психоаналитичару Карлу Густаву Јунгу, бројеви представљају архетип реда и чак су ентитети који постоје у нашој подсвести и означавају човеково постајање свесним. (Јунг 1960: 356). Дакле, све у науци се може, према њему приписати човеку и његовом труду, изузев бројева које је створио Бог лично. Бројеви, према томе имају свето место у нашој цивилизацији. јер су универзални и није чудо што су јеврејски кабалисти у бројевима видели кључ за разумевање скривених Божијих порука којима је бременит Стари завет. Наравно, није на одмет споменути да се и једна од књига Старог завета, четврта књига Мојсијева, управо зове "Бројеви". Назив ове књиге долази управо од потребе да се преброје сва племена Израиља, пре него што се крене назад у обећану земљу.

Размишљајући о месту и симболици бројева, не може се а да се не примети сличност у тумачењима бројева, у цивилизацијама које су биле у контакту или које су настајале једна из друге. Бројеви као универзални језик симбола, пролазили кроз историју људског рода и претили и подстицали његов развитак. Овде ћемо се трудити да бацимо поглед што даље у прошлост и да пробамо да увидимо ту деликатну нит симболике и смисла која се протеже све до данашњих дана.

Најстарија цивилизација до које у континуитету можемо доћи, пратећи развитак европске културе и цивилизације је древни Египат. Она је свој утицај пренела посредно преко строгрчке цивилизације. Будући да је у време почетака класичне грчке филозофије стари Египат био у сваком погледу развијенији, није ни чудо што су познати грчки филозофи и мудраци попут Солона, Талеса и Питагоре олдазили у Египат да би стицали знања из науке и уметности. Стога, мистерије бројева најпре треба почети тражити у старом Египту. Бавити се значењима свих бројева, у различитим цивилизацијама би био тежак и веома обухватан посао, па ћемо се овде фокусирати само на број 40 и наравно симболику бројева 4 и 10 која је са њиме тесно повезана. Разлог за избор овог броја је тај што је о њему мало писано, а има итекако битну симболику у свакодневном животу.

Стари Египат

Цивилизација божанских владара, која је поседовала монументалне грађевине, од којих и дан данас застаје дах, у време када је највећи део

познатог света живео на племенској разини, је имала изузетно развијену астрономију, математику, религију и уметност. Према веровањима старих Египћана, тело је било дом душе и духа и било га је неопходно сачувати после смрти, јер би на такав начин душа и дух могли наставити свој живот у Јелисејским пољима. За ту сврху коришћена је метода мумификације тела. Сам процес је био познат још пре 4500 година. Процес мумификације тела је трајао око 40 дана. Толико је било потребно души преминулога да прође кроз подземни свет на свом путу до области Дуат где пребивају богови и да му се ту суди за живот који је водио. Будући да су стари Египћани веома помно пратили и бележили појаве на небу, најчешће због рачунања поплава Нила, знали су и за број 40 који је био присутан у кретањима небеских тела. Наиме, планета Венера је позната по свом ретроградном односно привидно назадном кретању које је производ, бржег кретања дате планете око Сунца, у односу на Земљу. Дужина ретроградног кретања Венере износи тачно 40 дана. Богиња која је била представљена овим небеским телом је Изиде, која је васкрсла Озириса из мртвих. Она је касније постала заштитница жена и нарочито трудница. Њен култ је био присутан у целом старом Египту, а проширио се и по Медитерану, нарочито у време Александра Македонског, у 4. веку п.н.е. Култ Изиде у старој Грчкој је био присутан у Елеузинским мистеријама, које су се одржавале сваких пет година и истоименом граду и биле су посвећене богињи Церес која је старогрчки еквивалент Изиде. Заштитница жена и посебно трудница, Изиде, може се лако довести у везу са бројем 40, јер управо толико недеља траје трудноћа.

Стара Грчка

Елеузинске мистерије су постојале на тлу дравне Грчке у 14. веку п.н.е, у време када је у древној Египту владао фараон Ахнатон и његов син Тутанкамон. Елеузинске мистерије су се бавиле Персефониним боравком у подземном свету и њеном изласку на слободу, у чему можемо видети повезаност са Изидом која је помагала старим Египћанима у подземном свету. У 6. веку п.н.е, на тлу дрвене Грчке је био активан Питагора, отац геометрије какву познајемо данас. Као што је познато, он је провео 20 година школујући се у старом Египту, тачније у Хелиополису код свештеника Енуфиса (Плутарх 1936: 27), у земљи која је познавала питагорину теорему хиљаду година пре тога. У питагорином математичко-филозофском систему бројеви заузимају најважније место. Један од најважнијих појмо-

ва је тетрактис, низ од десет тачака пореданих тако да формирају троугао. Сматрао га је светим јер преставља број десет као суму четири узастопна броја: 1,2,3 и 4. Тако је симболично представио своје виђење како све потиче из једног, из монаде. Број 10 је у питагореанској филозофији носио значење мноштва, а број 4, будући да је повезан са квадратом и четири стране света, представља физички свет. На тај начин број 40 у питагореанској филозофији представља тоталитет форме и садржаја, целокупан свет. Следбеници Питагоре су изузетно поштовали планету Венеру, јер је то једина планета која баца сенку, пре изласка и непосредно после заласка Сунца. Са астрономске тачке гледишта, планета Венера се сваке године помало помера дуж еклиптике, и враћа се на своје почетно место сваких 40 година. У овој астрономској појави можемо видети повезаност са староегипатским поштовањем Изиде. Осим што је број 40 повезан и са подземним светом, он је исто тако и паран број. Парни бројеви су код питагорејаца били повезани са женским принципом, као што и Изида представља женски принцип. У складу са тим, приликом приношења жртава, питагорејци су нижим и женским божанствима, приносили паран број жртава. Познато је да је Питагора путовао доста у дравном свету и стицао знања из различитих култура, па је тако остало забележено да је своја знања из аритметике и филозофије добио и од Јевреја, за време њиховог Вавилонског ропства. (Riedweg 2002: 40).

Јудаизам

Као што се не може изоловано говорити о симболици броја 40 у старој Грчкој, исто тако се не може пренебрегнути чињеница да је Израил, боравећи на веома широком географском подручју, од старог Египта до Вавилона, дошао у контакт са филозофским и математичким учењима са тих простора. У светим књигама јудаизма је стога присутно доста елемената који потичу из старијих култура. Такав је случај и са симболиком броја 40 који се у значајнијем броју појављује у Тори и Талмуду. Овде ћемо навести најпознатије случајеве.

Библијски потоп је трајао 40 дана и 40 ноћи.

[...] Јер ћу до седам дана пустити дажд на земљу за четрдесет дана и четрдесет ноћи, и истребићу са земље свако живо тело које сам створио. (1.књ. Мојсијева, гл. 7)

Мојсије је провео 40 дана на Синајској гори када је добио заповести.

[...] И Мојсије уђе усред облака, и попе се на гору, и оста Мојсије на гори четрдесет дана и четрдесет ноћи. (2.књ.Мојсијева, гл. 24)

Пре уласка у Свету земљу, шпијуни су провели 40 дана у Ханану.

[...] И после четрдесет дана вратише се из земље коју уходише. (4.књ. Мојсијева, гл. 13)

Народа израиљев је лутао 40 година у пустињи.

[...] Јер ћу до седам дана пустити дажд на земљу за четрдесет дана и четрдесет ноћи, и истребићу са земље свако живо тело које сам створио. (1.књ. Мојсијева, гл. 7)

Краљ Савле је владао 40 година.

[...] Јер ћу до седам дана пустити дажд на земљу за четрдесет дана и четрдесет ноћи, и истребићу са земље свако живо тело које сам створио. (1.књ. Мојсијева, гл. 7)

Голиат је 40 дана изазивао војску Израиља.

[...] А Филистејин излажаше јутром и вечером, и стаја четрдесет дана. (1.књ.Самуилова, гл. 17)

Владавина цара Давида је трајала 40 година.

[...] Тридесет година беше Давиду када се зацари, и царова четрдесет година. (2.књ.Самуилова, гл. 5)

Пророк Илија је постио 40 дана на гори Хорив.

[...] А он уставши једе и напи се, потом окрепивши се оним јелом иде шетрдесет дана и четрдесет ноћи док дође на гору Божју Хорив. (1.књ. о царевима а, гл. 19)

Владавина краља Соломона је трајала 40 година.

[...] А царова Соломон у Јерусалиму над свим Израиљем четрдесет година. (1.књ. о царевима, гл. 11)

Пророк Јона је најавио пропаст Ниниве 40 дана пре.

[...] И Јона поче ићи по граду један дан хода, и проповеда и рече: "Још четрдесет дана, па ће Нинива пропасти." (1.књ.Мојсијева, гл. 7)

Пророк Језекиљ је лежао 40 дана на својој десној страни да би испаштао за грехе синова Израиља.

[...] А кад их навршиш, онда лези на десну страну своју, и носи безакоње дома Јудина 40 дана, по један дан ти дајем за годину. (Језекиљ, гл. 4)

Према Талмуду, број четрдесет има значење промене и преласка. Када је потребно да се особа ритуално очисти пре богослужења, она мора да се ритуално окупа у води која има запремину од 40 мера сеа. (Danby 1977:798)

Исто тако, према вавилонском Талмуду, потребно је да прође четрдесет дана пре него што настане ембрион који је жив. (Талмуд 696)

Хришћанство

Будући да се хронолошки ослања на Стари Завет, у хришћанству је исто тако присутан број четрдесет.

Као и у јудаизму, број четрдесет је често повезан са веома дугим временским периодом.

[...] И отада искаше цара, и даде им Бог Саула, сина Кисова, човека од колена Венијаминова, за четрдесет година. (Дела апостолска, гл. 13)

Исуса Христа је ђаво искушавао у пустињи четрдесет дана.

[...] Тада Исуса одведе Дух у пустињу да га ђаво куша. И постивши четрдесет дана и четрдесет ноћи, напослетку оглдани. (Матеј, гл. 4)

Исус је остао четрдесет дана да подучава своје апостоле након васкрсења.

[...] којима и по страдању своме показа себе жива многим истинитим доказима, јављајући им се четрдесет дана и говорећи о Царству Божијему. (Дела апостолска, гл. 1)

По аналогiji са Старим заветом где број четрдесет представља период када нешто постаје зрело или трансцендира, није необично да се и приликом кажњавања упражњавало четрдесет удараца, не би ли се особа опаметила.

[...] од Јудејаца сам примио пет пута по четрдесет мање један ударац. (друга Коринћанима, гл. 11)

Ислам

Као најмлађи изданак праоца Аврама, Ислам у себи носи елементе који се могу пратити уназад до хришћанства и јудаизма. Такав је случај и са бројем четрдесет. На првом месту треба навести да је пре самог настанка света, четрдесет година пре него што је Аллах створио небо и земљу, створена Каба. (Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen 1916:18)

По узору на број година којим се стиче зрелост и почиње свесрдно предавати Богу, тако се и у Курану говори о навршени четрдесет година.

[...] А кад доспије у мужевно доба и кад достигне четрдесет година, он рекне: "Господару мој, дозволи Ми да ти будем захвалан на благодати коју си

даровао мени и родитељима мојим, и помози ми да чиним добра дјела који-ма ћеш задовољан бити, и учини добрим потомке моје; ја се, заиста, кајем и одан сам Теби. (Ал-Акхаф, ај. 15)

Наравно да постоје референце које садрже овај број и које се односе на пророке које ислам признаје и као своје. такав је случај и са пророком Мојсијем.

[...] и када смо Мусау четрдесет ноћи обећање испуњавали, ви сте, у његову одсуству, сами себи чинећи неправду, теле обожавати почели. (Ал-Бакара, ај.51)

Или се ради о периоду изгнанства Израиља

[...] Четрдесет година они ће земљом лутати" - рече Он - „јер ће им Света-земља забрањена бити, а ти не тугуј за народом грјешним!“ (Ал-Маиде, ај.26)

Даљег помена о броју четрдесет у Курану нема, али зато много више има заступљене симболике броја четири. Он се користи у истом контексту као и четрдесет, а то је време које је потребно да истекне пре него што се започне нешто ново.

[...] Онима који се зајакну да се неће приближавати женама својим, рок јесамо четири мјесеца; и ако се врате женама - па, Аллах заиста прашта имилостив је. (Ал-Бакара, ај.226)

[...] Жене су дужне чекати четири мјесеца и десет дана послје смрти својихмужева. И када оне испуне њима прописано вријеме за чекање, ви нисте одговорни за оно што оне, по закону, са собом ураде - а Аллах добро зна оно што ви радите. (Ал-Бакара, ај.234)

Период од четрдесет година је прошао између градње прве џамије у Меки и џамије Ал-Акса у Јерусалиму, а најинтересантније је то што је пророк Мудамед почео да добија објаву Курана када је напунио четрдесет година.

У хадисима који представљају усменим путем пренесене поуке пророка Мухамеда, говори се о периоду од четрдесет дана када ће антихрист лутати земљом. (Sunan Abi Dawud 2021: 38). С друге стране, након порођаја, жена се сматра нечистом и мора се уздржавати од молитви у том периоду. (Sunan Abi Dawud 2021: 311).

Народна веровања на Балкану

Обичаји који у себи укључују број четрдесет су најчешће везани за погребне ритуале, пошто је овај број, број преласка, завршетка једног циклуса и почетка новог.

[...] Мртавац је према таквим веровањима, сасвим мртав тек кад прође четрдесет дана, а свечаношћу последњег дана се укидају све забране жалости. (Гебран, Шевалије 2004: 125)

Код јужних Словена су доста слични погребни обреди. Оно што карактерише ове обреде јесте то, што су апсолутно незнабожачки. Каткада их врше на четрдесет дана после смрти покојникове. У почетку новембра има један општи празник Дзиаду. Суштина овога празника јесте један оброк, ручак, од кога остатак чувају за умрле (Леже 1904:77).

Код православних Срба је обичај да се четрдесет дана након смрти, одржи парастос односно, четрдесетодневни помен. Према црквеном учењу, то је зато што душа излази пред Божји суд четрдесет дана након смрти, баш као што је то био случај и у веровањима старих Египћана. Према народним обичајима: Девојка која „за гушу“ носи воду у четрдесет кућа, носи са собом бео вунен конац, и чим у коју кућу дође, завеже чвор, док тако не испуни четрдесет чворова (Чајкановић 1973: 21). Према истом аутору: „У ју-џоистичкој Србији међу у сандук, њоред мртваца, крчај с водом, јер верују да мртвац кроз четрдесет дана њије воду“ (Чајкановић 1973: 47). Код Турака, на пример, након четрдесет дана од смрти покојника, у кући се читају молитве и служи храна. За разлику од словенских народа, код Турака у овом периоду се у кући уопште не кува и укућани се хране од онога што су гости донели.

Пошто је овај период веома осетљив, и током њега треба бити веома пажљив, у случају непридржавања обичаја и ритуала, могући су и веома негативни исходи, као на пример да се неко после смрти претвори у вукодлака: „Вукодлак се зове човек, вели Вук, у која (џо њришовејкама народним) њосле смрти 40 дана уђе неки ђаволски дух, и оживи ња (џовамџири се). Поџом вукодлак излази ноћу из гроба и дави људе њо кућама и њије крв њихову“ (Васиљев 1928:48).

Када је су у питању обичаји везани за порођај, код Срба, Турака и других балканских народа је присутно веровање да су мајка и беба веома слабе у првих четрдесет дана од порођаја и да не смеју напуштати, јер би могле бити угрожене од стране злих сила које су се звале бабице, па отуда израз бабине за овај четрдесетодневни период. Код Турака, у овом периоду се никако мајка и дете нису остављали сами, дете никада није смело да спава на леђима и у просторији где су боравили мајка и дете је увек горела светлост. (Ваџал 2006:29). Осим тога, за мајку и бебу се у овом периоду каже да су „за

њих ошворена враија проба“ и да у овом периоду не смају доћи у контакт ни са чиме што је млађе од четрдесет дана. (Abdurazzak, Kalafat 2018:15).

Закључак

Човек је нераскидиви део природе. Он прати и трпи утицаје света у којем се налази, мерећи и предвиђајући небеске и земаљске догађаје. У праћењу тих појава, човек види законе бројева, које повезује са својим животом, било да је то рачунање повољног времена за сетву или пак старање за потомство или брига о преминулима. У овом раду смо се фокусирали само на једну бројну вредност, јер би анализа симболике свих бројева, уз то и без географских и историјских ограничења био посао за који би био потребан цео људски век. Зато је у овом раду било речи само о симболици броја четрдесет који је у највећем броју случајеве означавао период трансценденције, промене или велике количине. Овај број означава крај једног циклуса, као што је на почетку било речено, када је у питању циклично кретање планете Венере. Космичке појаве су цикличног карактера, и као такве, симбол су вечитог кретања. Број четрдесет је тако број вечности, број који повезује овај и онај свет, број којим је омеђен пролаз између двају реалности. Пратећи бројеве и разумејући њихов смисао и моћ коју поседују, човек може лакше да прихвати овај свет као дело бесмртног ствараоца.

Извори и литература

- Abdurazzak A, Kalafat Y. Halk kültüründe satmak-satıp almak inancının mitolojik boyutu, U:Gelenek görenek ve inançlar. 9. Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi, Ankara, 2018
- Başal, H. A. Türkiye’de Doğum Öncesi, Doğum ve Doğum Sonrası Çocuk Gelişimi ve Eğitime İlişkin Gelenek, Görenek ve İnançlar / Eğitim Fakültesi Dergisi XIX (1), 2006
- Библија, по преводу Вука Караџића и Ђуре Даничића, Глас цркве, Београд, 2005
- Чажкановић, Веселин. Мит и религија у Срба, Српска књижевна задруга, Београд, 1973
- Herbert Danby (ed.), *The Mishnah*, Oxford University Press: Oxford 1977,
- Plutarch, *On Isis And Osiris*, ch. 10. Loeb Classical Library edition, 1936
- Jung, C.G. (1960), “The Structure and Dynamics of the Psyche,” *CW* 8. Princeton: Princeton University Press.
- Riedweg, Christoph (2005) [2002], *Pythagoras: His Life, Teachings, and Influence*, Ithaca, New York: Cornell University Press
- Sunan Abi Dawud, Book 39 (Battles), Hadith 31; English translation: Book 38, Hadith 4307, Retrieved 17 July 2020. from <https://sunnah.com/abudawud>

The Babylonian Talmud: A Translation and Commentary, Hendrickson Pub, Massachusetts, 2010

Kur'an, preveo sa arapskog Besim Korkut, El Kalem, Sarajevo, 1989

Леже, Луј. Словенска митологија, превео са француског Р.Агатоновић, Графос, Београд, 1984

The Ideas of the Western Semites Concerning the Navel of the Earth, in Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, Afdeeling Letterkunde, 1916

Васиљев, Спасоје. Словенска митологија, Србобран, 1928.

Saša Bradašević

Faculty of Philology

University of Belgrade

sasabradasevic@hotmail.com

THE SYMBOLISM OF THE NUMBER FORTY FROM ANCIENT EGYPT TO THE BALKANS

Summary

Numbers are the basis of ancient philosophy. Behind all natural and social phenomena, a number of relationships can be established. Numbers with similar symbolism appear in different cultures. The oldest written monuments speak of the symbolism of numbers among the ancient Egyptians. Among the Pythagoreans, numbers had the status of a shrine, because they were a pure and direct indicator of the intelligent design of the cosmos. Through the close connection they had with ancient Egypt, the philosophical and other teachings of ancient Greece found their way to Europe and Asia, and have remained there in a slightly altered form to this day. Such is the case with the symbolism of the number forty, which is very important for funeral customs in ancient Egypt. This number remained related to funeral customs in other cultures as well, but it also transferred its symbolism in monotheistic religions to rites related to transcendence and change, so they are also related to the customs related to the birth of a child. The symbolism of the number forty has remained present in the folk customs and beliefs of the Slavic peoples, and in the Balkans until today.

Keywords: *symbolism, forty, ancient Egypt, ancient Greece, Pythagoras, birth, transcendence, customs*